

ז'מי אמר שמואל הכי, והאמר שמואל אין שמין לא לגנב ולא לגזלן אלא לנזקין' – ע'
במובא לעיל (בדף סו. חוברת יז) בדיון האחרונים אם יכולת הגזלן לומר 'הרי שלך לפניך' תלויה לגמרי
בשאלה אם שינוי קונה, או אף אם שינוי אינו קונה, הלא מכל מקום נשתנה החפץ, ואי אפשר
להשיבו כמות שהוא. ומכאן כתבו להוכיח שכל שלא קנה, יכול להשיבו, שאל"כ מה מקשה
משמואל, הלא ניתן לומר שאף כי אינו קונה, אין יכול להשיב השברים, אלא מוכח דהא בהא תליא.
(עפ"י שו"ת אהי"ע ח"ג פב, א. וע' חדושי הגר"ח הלוי – גזילה ב, טו)

**(ע"ב) 'אקרי כאן זנשיא בעמך לא תאור' – בעושה מעשה עמך?' – כאן מדובר באדם
גזלן או במלוה ברבית שרוב עסקו בכך, כמו שכתבו בתוספות. ואולם מסוגית הגמרא
ביבמות (כב) יש להוכיח שאפילו בעבירה באופן אקראי, במזיד, הרי הוא בכלל 'אינו עושה מעשה
עמך'.**

והטעם, כיון שבידו לשוב בתשובה ולא שב – שוב אין זה בגדר אקראי. וכן כתב בספר יראים (קנו).
(עפ"י קובץ שיעורים).

אולם ב'פני יהושע' כאן מבואר שבאקראי אינו בכלל זה. (והביאו להלכה ה'פתחי תשובה' – יו"ד רמ סקט"ו.
אך אפשר שהם מיירו בסתמא שאין ידוע אם עשה תשובה, והרי אמרו 'אם ראית ת"ח... אל תהרהר...').
וכבר נחלקו הדעות בין הפוסקים, אם יש מצות כיבוד באב רשע. ושיטת הרמב"ם (ממרים ו) והשו"ע
(יו"ד רמ, יח) שחייבין. וכבר יישבו האחרונים שיטה זו עם סוגיתנו – ע' בית יוסף שם (ובט"ז). וב'פני
יהושע' הוסיף לתרץ שבאותו ענין עצמו שעבר – לכו"ע אין חייבין לכבדו. וע"ש הסבר נוסף.
(בקוב"ש שם האריך בדיני מי שאינו בכלל 'אחיך' בתורה ובמצוות, בשאר דינים – כגון איסור שנאה, הכאה, קללה,
ע"ש.

ויש לציין עוד: בבא מציעא נט; פיה"מ לרמב"ם – סנהדרין פרק חלק, ביסוד הי"ג; סמ"ק יו; שו"ת מהרי"ל קצו (רכד);
שו"ת חות יאיר סב; תומר דבורה ספ"ב; שו"ע הגר"ו – הל' אונאה וגניבת דעת, ל; תניא לב; אהבת חסד ג, ב).

דף צה

הערות ובאורים בפשט

**'תא שמע גזל בהמה והוקינה... ואי סלקא דעתך סבר רבי מאיר שינוי במקומו עומד,
אפילו בהמה נמי...' – ואין לומר ששם קנס רבי מאיר לשלם כשעת הגזילה, שאם כן, היה לו להשוות הדין גם
בעבדים. אבל אם שינוי קונה, מובן החילוק בין בהמה לעבדים, כי עבדים דינם כקרקע שאינה נקנית לגזלן.
אך לפי זה צריך באור מה שאמרו לאיכא דאמרי', מדאפיך רב ותני גזל פרה והוקינה עבדים והוקינו משלם כשעת
הגזילה דברי ר' מאיר – ודאי לרבי מאיר שינוי קונה. ומה ראייה, אפשר ששינוי אינו קונה וקנס ר"מ בבהמה ובעבדים
שישלם כפי ערכם קודם שהוקינו?**

אלא י"ל, כיון שעל כרחנו צריך לומר שר"מ קנס באחד מן המקומות, ודאי דוחק הוא לומר שסובר ששינוי אינו קונה
(שלדעת רבא לעיל, אין שום תנא הסובר כן) וקנס בפרה והוקינה, מאשר לומר להפך, ששינוי קונה, וקנס בפרה וילדה.

(ע"ב) 'מאי לאו בעם הארץ, דלא ידע דקרקע נגזלת או אינה נגזלת...' – אף על פי ששם

הקרקע והפירות שייכים לנגזל, שהרי קרקע אינה נגזלת, וברשות בעליה היא הושבחה, ואינו דומה לנידוננו שקנאם הגזלן – מכל מקום מוכיח, כשם ששם קונסים את השוגג שלא יטול מהנגזל אפילו את דמי הוצאותיו בהשבחה, כדין כל יורד לשדה חברו ונטעה שלא ברשות, גם כאן בשוגג קנסו את הגזלן. (עפ"י הראשונים).

וכן יש להוכיח מהשוואת הגמרא נידוננו לשבח קרקע, שרבי מאיר קנס גם כאשר נתעברה אצל הגזלן וילדה, ולא רק כשהיתה מעוברת כשגזלה (מלחמות ה' – להרמב"ן, והקשה מכך על שיטת בעה"מ).

– וכשאמרו 'מאי לאו בעם הארץ' – היה אפשר לומר 'מאי לאו שלא ידע שהיא גזולה'. ואולם, לפי מה שכתבו התוס' (לעיל בסע"א. וכן מובא בשטמ"ק בשם הרא"ש), בשגגה כגון זו ודאי לא קנסוהו, ונוטל הוצאותיו מבעל הקרקע.

והרשב"א כתב, זו לשונו: 'שדרך התלמוד שהמקשה מרגיש במה שיכול המתריך לדחות, ומפני שבא התירוף לא בתלמיד חכם, הקדים ואמר 'מאי לאו בעם הארץ', שאילו אמר 'מאי לאו בשאינו מכיר בה' היה המתריך צריך לומר: 'לא, בשמכיר ובתלמיד חכם'.

(וגם מילתא אגב אורחיה שמענו, שעם הארץ דינו כשוגג, ואין אומרים היה לו ללמוד, וכפי שהביא מכאן בתרומת הדשן – רטז).

ז'פשתנא מהא דאמר רב נחמן אמר שמואל שלשה שמין להן השבת...' – רבנו חננאל פרש (וכ"פ הראב"ד בהשגות) שפשוטו שדוקא אלו השלשה מעלין בדמים, אבל גזלן לא. והתוס' והרשב"א פרשו להפך, שהוא הדין לגזלן, ותנא ושייר (שהרי שייר גם אריס). וההוכחה בדרך 'קל וחומר', ומה לוקח או יתומים מעלין להם בדמים, גזלן לא כל שכן. (רשב"א)

ציונים וראשי פרקים לעיון

נחלקו הראשונים אם לידה וגזיזה מהוים שינוי גם כלפי הפרה והרחל (כך היא שיטת התוס' והרא"ש), או אין הם שינוי אלא כלפי הולד והגיזה, אבל הפרה עדיין ברשות בעליה (רמב"ן; רא"ה – מובא בנמו"י; וכ"כ שם בדעת רש"י; רמב"ם – גזילה ב.ו. ובדעת הראב"ד נחלקו האחרונים – ע' שעה"מ שם. וע' באריכות בחדושי ר' מאיר שמחה – להלן צו).

ולשיטה זו, הא דתנן 'משלם דמי פרה העומדת לילד' – לאו דוקא, אלא חייב להשיב את הפרה עצמה. (ראשונים).

והנה, הרמב"ם פסק כר' יהודה אליבא דרב פפא (וכן פסקו הר"ף והרא"ש). שהשבח לגזלן, אלא שהצריך תנאי נוסף – שנתיאשו הבעלים (קודם ההשבחה). והראב"ד השיג, וגם המ"מ תמה על טעם הדבר.

ויש לפרש טעמו, שכיון שסובר הרמב"ם ששינוי של גיזה ולידה אינו אלא בולד ובגיזות ולא בבהמה עצמה, אם כן יש מקום לכאורה לחייבו בתשלומין ככל שינוי דעלמא. ובשלמא לשיטת התוס' והרא"ש שקנה את הפרה עצמה, הרי השבח שייך לו ממילא, שהרי כל הגזלנים משלמין כשעת הגזילה, אבל אם הבהמה עדיין ברשות בעליה עומדת, היה לו להתחייב בדמי השבח?

ולכן כתב הרמב"ם שקדם לאותו שבח יאוש בעלים, ומבואר להלן בפרק עשירי, שגזלה שלאחר יאוש אינה מחייבת דמים, כל שהחפץ הגזול אינו בעין (הגם שאם היה בעין, יאוש כדי לא קנה, ומתחייב היה בהשבחה). ועל כן צריכים את שני הטעמים, השינוי נצרך כדי לקנות את הולד

והגיזה, והיאוש שקדם לשבח נצרך כדי לפוטרו מן התשלומין, כאמור. (עפ"י הגר"ה מבריסק. וע"ע בחזו"א – ב"ק יז, ט-יא שהאריך בבאור דברי הרמב"ם).

דף צו

הערות ובאורים בפשט

'האי מאן דגזל דיקלא מחבריה וקטליה, אע"ג דשדיא מארעא לארעא דידיה – לא קני. מאי טעמא, מעיקרא דיקלא מיקרי והשתא נמי דיקלא מיקרי' – יש לתמוה, והלא קרקע אינה נגזלת, וכן כל המחובר לקרקע, ואם כן, הרי הגזילה נעשית כשהעביר את הדקל הקצוץ לרשותו (וכמשתמע בפשטות מהלשון 'דשדיא מארעא לארעא דידיה'), ומה שייך כאן שינוי, הלא משעה שגזל לא נשתנית הגזילה?

וכתב החזון איש (ב"ק יז, טו) שמדובר כשאוחז הדקל בידו, ובקציצה עצמה נעשה הקנין, ומוכח מכאן שאין צריך שהשינוי ייעשה לאחר הגזילה, אלא גם כשנעשה בבת אחת עם הגזילה – קונה. ואולם, דוקא אם אחז הדקל בידו, כאמור, אבל נפילת הדקל לבדה – אינה קנין, כמבואר בתוס' בבא-מציעא (ט. ולהלן צח.).

(וכן הוכיח מכאן בקובץ שיעורים, שגולן שעם הגזילה שינה – קנה. ועוד הוכיח מכאן בשו"ת דובב מישרים (ה"ג עב), ששינוי קונה אפילו בבית בעלים.

ולכאורה יש לתמוה מסתימת הדברים, שלא פרשו שאחזו בידו, והרי סתם קציצה – בנפילה.

ואפשר שזו כוונת הגמרא 'אף על גב דשדיא מארעא לארעא דידיה' – שאפילו בעת שקצוץ, השליך הדקל שיפול לרשותו, ('שדיא' – לשון השלכה) – ושינוי מצב הדקל בא בו זמנית עם קנין הגזילה. לאפוקי אם נפל לרשות בעלים, ורק אח"כ הביאו לרשותו, שלא היה כאן כלל מעשה של שינוי אלא קודם לגזילה, ברשות הבעלים).

'בעי רב פפא: נחלקה התימות מהו? תא שמע... נחלקה התימות נעשה כמי שנטלה ופסול' – רש"י ושאר הראשונים ז"ל פרשו שבעית רב פפא לענין שינוי נאמרה, והוכיחו שאין לשם לולב כשנחלקה תימותו. (ולא שהפסול מהוה סיבה המחייבת את דין השינוי, אלא להפך, סיבת פסול לקיחתו, מפני שנשתנה מברייתו – קובץ שיעורים).

(וזה דלא כדברי המהדיר 'לחד' הראב"ד, הר"ש אטלס, שנטה מדרך הראשונים, שסוגיא זו הובאה אגב גררא מדיני לולב).

(ע"ב) 'אמר ליה: סוף סוף גזילה הוא וקא הדרה בעינא, דתנן כל הגזלנים משלמין כשעת הגזילה' – פרוש, אילו לא לקה בתורת גזילה אלא בתורת שכירות, יכולים היו הבעלים לתובעו כשיעור דמי שכירות, אם היה הצמד עשוי לשכר, כדין התוקף ספינתו של חברו ועשה בה מלאכה (להלן צז.). ואפילו אינו עשוי לשכר, חייב על כל פנים כדין זה הנהגה וזה חסר. ועתה שנטל בתורת גזילה, אין יכול לתובעו אלא הפחת, במידה וישנו, לפי שקניני-גזילה מקנים את החפץ לגולן הן לענין אחריות, והן לענין שאין לנגזל שותפות ברווחים או זכות ב'דמי שימוש'. (וע' קובץ שיעורים).

פרק תשיעי – הגזול עצים

קמ"ד. האם הפעולות דלהלן מהוים 'שינוי' הקונה בגזילה?

- א. בניית כלי מעצים משופין.
 - ב. ליבון הצמר. פרט הדין בניפוץ, סריקה, הלבנה, הגפרה (בגפרית).
 - ג. צביעת צמר. (צג:)
- א. הרי זה שינוי החוזר לברייתו, ולאביי מועיל מדרבנן, ולרב אשי אינו קונה. (ולרבה מועיל מדאורייתא – תוס').
- ב. ליבון צמר – נחלקו חכמים ורבי שמעון אם נחשב שינוי. ולדברי רבא אפילו ר"ש מודה בניפוץ ביד שאינו שינוי. וכן אמר רבי חייא בר אבין שבהלבנה רגילה (ללא גפרית) אינו שינוי. ובגפרית – הרי זה שינוי (אף לחכמים. ומחלוקת ר"ש וחכמים בסירוק לבד. תוס').
- ג. לחכמים – קונה (אפילו בשניתן להעבירו). לרבי שמעון – לאביי, נחלקו תנאים בשיטתו, ולרבא צבע שאפשר להעבירו – אינו קונה, וש"א להעבירו – מועיל.

קמ"ה. א. שינוי החוזר לברייתו – האם קונה בגזול?

- ב. שינוי הקונה – האם הוא מדאורייתא או מדרבנן?
 - ג. האם יש הסוברים ששינוי בגזול אינו מועיל כלל, לא מדאורייתא ולא מדרבנן? (צג:–צד)
- א. לדעת ר' יוחנן ואביי – קונה מדרבנן. לרב אשי – אינו קונה כלל (ולרבה לעיל סה:). – קונה מדאורייתא. תוס'). וכן ישנם כמה תנאים הסוברים שאינו מועיל כלל – ר' שמעון, ר' שמעון בן אלעזר.
- ב. לדעות הסוברות ששינוי קונה – קונה מדאורייתא. (מלבד בשינוי החוזר, שאמר ר' יוחנן שאינו אלא מדרבנן).
- ג. לאביי – סוברים כן כמה תנאים. ורבא דחה זאת.

קמ"ו. האם יתומים חייבים להחזיר גזילות או כספים שאביהם לקח שלא כדין? (צד:)

לפי המבואר בסוגיא אינם חייבים אלא אם התפץ הגזול עומד בעינו, ואביהם עשה תשובה ולא הספיק להשיבו, שאז חייבים בכבודו, ומשום כבודו – מחזירים. אבל לולא כן – פטורים (שקנהו בשינוי רשות, דקסבר רשות יורש כרשות לוקח).

קמ"ז. א. גזל פרה והמליטה אצלו – מה דין תשלומי, ומדוע?

- ב. מה הדין במקרה הנ"ל, אלא שלא ידע שהפרה גזולה? (צה)
- א. לר' מאיר – חייב להשיב הפרה עם הולד לבעלים, שאף ששינוי קונה – קנס רבי מאיר שלא יהא חוטא נשכר.
- לר' יהודה – משיב את הפרה, ומשלם את הפחת אם היא נפחתה שבין שעת הגזילה לשעת העמדה בדין. והולד – שלו.
- לר' שמעון – משלם כפי שוויה בעת הגזילה. (ולרב השבח לנגזל, ונותן לגזולן למחצה לשליש ולרביע. תוס')
- ב. לר"י ולר"ש – לא מבואר חילוק בין שוגג למזיד, אולם לר"מ לא קנסו בשוגג שיחזיר הולד.

קמ"ח. גזל פרה ונתעברה אצלו והשביחה – מה דין התשלומין? (צה:)

- לר' מאיר – משיבה כמות שהיא מושבחת. וכן סובר ר' יהודה אליבא דרב זביד.
- לר' שמעון אליבא דרב זביד – קנאה בשינוי ומשלם דמיה כשעת הגזילה, וכן שי' ר' יהודה אליבא דרב פפא.

לר' שמעון אליבא דרב פפא – נוטל הגזלן כמנהג הארסי, למחצה לשליש ולרביע.
(בב"מ מג: תלו מחלוקת בית שמאי ובית הלל במח' ר' יהודה ור' מאיר).

קמט. האם בעלי חובות של המוכר גובין מן הלוקח את השבח שהשביחה הקרקע? (צה:–צו).

אם סכום החוב כשיעור הקרקע עם שבחה – גובין, ואפילו שבה המגיע לכתפים. ואם לאו – אינם גובין את השבח (המגיע לכתפים עכ"פ). אלא שלמ"ד שאין הלוקח יכול לסלק הבע"ח בדמים, נוטל את הקרקע המושבחה ומחזיר ללוקח דמים כשיעור השבח. וכן למ"ד שיכול לסלקו בדמים, אם עשאה אפתיקי, שלא יהא לו פרעון אלא מקרקע זו – גובה אותה כמות שהיא ומחזיר ללוקח דמים כשיעור השבח.

קנ. א. לאותן שיטות שהגזלן זוכה (או זוכה חלקית) בשבח שהשביח – מה הדין כשמכרה לאחר עם השבח, או שמכר והלוקח השביח?

ב. ומה הדין כנ"ל, בלוקח נכרי?

ג. כנ"ל, בגוי שגזל ומכר לישראל.

ד. בישראל שגזל ומכר לגוי והשביח ומכר לישראל.

א. זוכה הלוקח בשבח, כדין הגזלן. (ומדובר כאן רק על מטלטלין. תוס').

ב-ג. לא תקנו שיזכה בשבח.

ד. תיקן.

קנא. א. מי שנטל חפץ מחברו ועשה בו מלאכה והרויח – האם וכמה הוא חייב לשלם לבעל החפץ?

ב. מה הדין כנ"ל בקרקע ובעבדים? (צו:–צז).

א. אם נטלו בתורת גזילה – אינו משלם אלא דמי הפחת אם ישנו. ואמנם, היה מעשה כזה בגזלן ידוע שנטל צמד בקר וחרש בו – וקנסו רב נחמן שייחלק עם הבעלים בשבח.

ואם נטלו בתורת שכירות – חייב לשלם שכרו. ואם הפחת מרובה על השכר – משלם הפחת. (ואם אינו מיועד לשכר, ואין שום חסרון לבעלים בשימוש של זה – באנו לשאלת 'זה נהנה וזה לא חסר'. ודוקא כשלא ירד בתורת גזלנות).

ב. כיון שקרקע אינה נגזלת, וכן עבדים לדעת הסוברים עבדי כמקרקעי – חייב לשלם לו שכרו. אך דוקא כשהבעלים חסרים בכך, כגון שבלקחתו של זה לא יכלו הבעלים להשתמש, או שעומד להשכרה, אבל ללא החסרון – פטור, כי אדרבה, ישנה הנאה לבעלים מכך, שהבית מיושב, והעבד אינו הולך בטל.

קנב. המלוה חבירו על המטבע ונפסלה המטבע באותו מקום – האם יכול לשלם לו במטבע הפסולה? (צז:)

הלווהו סחורה או כל דבר אחר (לאפוקי מעות, ששיטת רש"י כאן, שלכו"ע מחזיר לו אותן מעות שהלווהו. ודוקא בסתם – תוס'. וע' במרדכי ועוד) על המטבע – רב אמר: נותן לו מטבע היוצא בשעת הפרעון. ושמואל אמר: יכול לתת לו את המטבע שנפסלה, אם היא יוצאת במקום אחר, אלא שהתנו שלא אמר שמואל אלא בשאין המלכויות מקפידות זו על זו (להיות מטבע של זו אצל זו), או אף אם מקפידות, אך יש לו דרך לאותו מקום שיוצא שם המטבע, וניתן להעבירו ע"י הדחק לשם, שלא בודקים את העוברים. (ולשיטת רב יהודה, מטבע שנפסל הריהו כנסדק וא"א לתת לו מטבע שנפסל, גם בהלווהו מעות. תוס').

קנג. פרט אם יש חיוב תשלומין במקרים דלהלן:

א. זרק מטבע של חבירו לים הגדול.

ב. שף מטבע של חבירו.

ג. צרם אוזן פרתו של חבירו.

ד. שרף שטר חוב של חבירו. (צח)